

MIGRATIE, WAT DOET DAT MET EEN MENS?

Vanuit antropologisch oogpunt beschouwd verlaat iemand die migreert de omgeving waarin diegene is opgegroeid en zich heeft gevormd tot een persoon die kan functioneren ten opzichte van normen en waarden in die omgeving. Daar heeft iemand leren lopen, leren praten en heeft iemand geleerd wat goed is en wat niet. Het zijn vele duizenden grote en kleine dingen die iemand zich eigen heeft gemaakt en die iemand maken tot wie diegene is.

Door Simon Groen

De plekken waar iemand is geweest, de straat waarin iemand heeft gewoond, de wijk, de school, het eerste feestje, het eerste baantje. De mensen die iemand ontmoet en met wie iemand opgroeit, de ouders, broers en zussen, de verdere familie, de vrienden, kennissen, het eerste vriendje of vriendinnetje, de leraren, de werkgevers. De steun waar iemand op kan rekenen, als er iets verdrietigs gebeurt, als er gevaar dreigt of als er iets tegenzit. De kennis over hoe de samenleving werkt, de overheid, de kerk/moskee/synagoge, bij wie je moet zijn om iets voor elkaar te krijgen. Stap voor stap incorporeren we van kinds af aan heel veel normen en waarden die we ons eigen maken, die we vanzelfsprekend gaan vinden en die voor ons het normaal vormen. En dan ga je weg, om wat voor reden dan ook. Omdat het niet anders kan, omdat je niet meer veilig bent, omdat de situatie uitzichtloos is, omdat de bommen je om de oren vliegen of omdat de jongens in het dorp een voor een verdwijnen en de meisjes een voor een worden verkracht. Weg uit je vertrouwde omgeving, weg van de mensen met wie je te maken had, de structuren waar je aan gehecht was. Op weg naar een betere toekomst, in een andere omgeving, nieuwe mensen, nieuwe taal, nieuwe structuren.

Foto: Klaes-Jan Sixma

Migratie is een *rite de passage*, een overgangsrитуeel. Dat is een term die is gemunt door Arnold van Gennep, een Duits-Nederlands-Franse etnograaf (1873-1957). Volgens Van Gennep kent een overgangsrитуeel drie fasen: een preliminele of separatiefase, een liminele fase en een postliminele fase (limen is Latijn voor drempel). In de preliminele fase maakt iemand zich los van de oude omgeving, van de rol in de maatschappij, de oude status wordt vernietigd. In de liminele fase ontdoet iemand zich van de oude omgeving, rolpatronen en status. Iemand komt in een overgangsfase, een liminele status tussen vroegere en toekomstige identiteiten. Dit is de meest onduidelijke fase, waarin het oude nog niet weg is en het nieuwe nog niet bereikt. Volgens antropoloog Victor Turner is dat ook de meest risicovolle fase, omdat rollen niet gedefinieerd zijn en iemand bij de oude noch bij de nieuwe fase hoort. In de postliminele fase treedt iemand toe tot de nieuwe situatie, over de drempel naar een nieuwe omgeving, met nieuwe rolpatronen en status. Alle overgangsfasen zijn omgeven met symboliek en worden ook wel omschreven als sterven en opnieuw geboren worden. Andere voorbeelden van overgangsrитуelen zijn een huwelijk, ontgroeningen, diploma-uitreikingen of promoties.

Iemand die migreert laat dus heel wat achter, niet alleen in materiële zin, maar ook in immateriële zin. Dat laatse wordt door Maurice Eisenbruch omschreven als *cultural bereavement*, ofwel cultureel verlies. Dat verlies houdt in een verlies aan sociale structuren, culturele waarden en zelf-identiteit. Een migrant moet zich als het ware opnieuw uitvinden of tenminste evalueren welk deel van zichzelf dat goed functioneerde in de oude situatie goed kan functioneren in de nieuwe situatie, waar aanpassingen nodig zijn en wat daarvoor nodig is. Voorwaar geen sinecure, lijkt mij. Het grijpt in op diverse gebieden in de culturele identiteit.

In mijn promotieonderzoek onderzocht ik de wederzijdse invloed van potentieel traumatische gebeurtenissen en posttraumatische stressklachten op de culturele identiteit van Afghaanse en Irakese vluchtelingen, zowel bij een groep die in zorg was bij de GGZ als een groep die niet in zorg was bij de GGZ. Ten eerste bleek dat veranderingen die deelnemers ervoeren in te delen waren in het persoonlijke domein, een etnisch of groepsdomein en een sociaal domein. Op basis van deze onderzoeksbevinding lijkt het erop dat migratie diep in de culturele identiteit doordringt. Ten tweede bleek de groep die niet in zorg was flexibeler om te kunnen gaan met de veranderingen in deze domeinen en beter in staat om aanpassingen in die domeinen te kunnen doorvoeren.

Bewerkte foto: Hans van Bruksvoort

Al of niet veroorzaakt door psychische klachten, bij de onderzochte groepen bleek er een verschil te zijn in de mate van introspectie en relativiseringsvermogen in alle domeinen.

Tegenover alles wat gewonnen kan worden door migratie, zoals veiligheid en vrijheid, staat dus ook verlies. Misschien dat het evenwicht tussen winst en verlies wordt bedoeld met het door transcultureel psychiater Ronald May genoemde *condition migrante*. Hoe lang die conditie in de liminele fase duurt en voor wie die zwaarder weegt dan voor anderen, dat is voor iedere migrant een persoonlijk verhaal. Mijn respect hebben ze.

Simon Groen is cultureel antropoloog & senior onderzoeker bij De Evenaar (GGZ Drenthe) en redactieraadslid van *Impact Magazine*.

REFERENTIES

Eisenbruch, M. (1991). *From posttraumatic stress disorder to cultural bereavement: Diagnosis of South-East Asian refugees*.

Groen, S.P.N. (2019). *Trauma and cultural identity: Construction of meaning among Afghan and Iraqi refugees under treatment in Dutch mental health care*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam (dissertatie).

Turner, V.W. (1967). *Between and between: the liminal period in rites de passage*. In: Turner, V. *Forest of symbols: aspects of the Ndembu ritual*, pp. 35-59. Ithaca: Cornell University Press.

Van Gennep, A. (1909). *Les rites de passages*.